

VARIANTE ALE ÎNȚIERII ÎN SINGURĂTATE ÎN JOUL CUNOĂȘTERII DE SINE ȘI A REALITĂȚII PREZENTE ÎN PROZA PALERIANĂ

Maria HOLHOȘ
Andra Gabriela HOLHOȘ

VARIATIONS OF THE INITIATION IN SOLITUDE IN THE GAME OF SELF-KNOWLEDGE AND OF THE REALITY PRESENTED IN PALER'S PROSE

The long detours to reach the self, mentioned in "Cordial polemics", meant for the writer a maze of the initiations in solitude. The alternative to the analysis of the initiation in loneliness seems to be Philippe Lejeune's proposal in the volume "Autobiographical Pact". Thus, we can identify in Paler's prose instinctive, assumed, imposed or searched pacts.

In his descriptions, confessions or meditations, the writer recalls the years of his childhood, always confronting the past with the present, convinced that only in this way the present can be better understood. Preserving his vital connection with "at home" in an emotional manner, full of nostalgia, he actually doomed himself to loneliness. Octavian Paler, for whom progress meant "less loneliness" ("Diary at the Seaside") through the characters' ample angle finds himself, in turns, in the three states of the solitary adventurer: the nostalgic, disillusioned viewer, the moralist and aesthete observer, the involved critical witness.

Keywords: autobiography, loneliness, maze, knowledge, solitary.

Preocupat de a dezbate etic și filozofic marile dileme existențiale, Octavian Paler abordează în proza sa diferite variante ale inițierii în singurătate. Compozițional scriitorul recurge la îmbinarea discursivă, valorificând atât

confesiunea, cât și eseul autobiografic și epistola. Urmărind tematic proza paleriană propunem o identificare a variantelor inițierii:

I. Inițierea din perspectiva unui călător prin labirinturi reale

Autorul se menține cu discreție în spatele comentariilor livești, călătoriile transpun în dimensiuni literare labirintul concret al formării în tainele scrisului. Călătoriile în Grecia, Egipt, Roma - perioada în care a fost corespondent Agerpres sau vizita în S.U.A. unde a stat o lună, călătoria în Mexic - perioada unei săptămâni aztece, călătoria în Spania, Austria ș. a. au fost totodată provocări de a compara grandoarea informațiilor livești cu realitatea percepută direct. Se consideră un norocos prin șansa de a călători, de exemplu, în Mexic a plecat după multe ezitări din cauza duratei zborului, dar conștient că importanța excursiei se va confirma: „Hazardul a vrut să ne numărăm printre privilegiați, dându-ne astfel o șansă pe care abia acum o înțeleg bine...”¹ *Volumele Drumuri prin memorie. Egipt, Grecia (1972); Drumuri prin memorie. Italia (1974); Caminante. Jurnal (și contrajurnal) mexican (1980)* par să ilustreze un itinerariu în mitologie, cu insistente refugii în realitatea contemporană. Călătoriile coagulează într-un fir al căutărilor și al experienței, devenind un labirint real, cu puternice amprente formative. Se manifestă, încă din această categorie a scrierilor, reflexii străvezii ale unei solitudini, probabil și o amprentă a zonei natale determinantă prin încrustarea în suflet a îndrăzelii de a-și pune la încercare priceperea, voința, rezistența. Mirarea în fața necunoscutului, devine și în cazul scriitorului o condiție prin care individul are acces la un alt plan, unde propria alteritate comunică identității celuilalt, facilitând înlocuirea celuilalt de prezența primului, stabilindu-se de fapt o dualitate. Titluri

¹ Octavian Paler, *Caminante. Jurnalul (și contrajurnal) mexican*, prefață de Radu Pavel Gheo, ediția a III-a, Iași, Editura Polirom, 2010, p. 193.

ale capitolului precum *Un labirint lacustru, Singurătatea vulcanilor, Palenque, singur* etc. semnalez prezența sentimentului de solitudine, confirmat, cu regret, de societatea modernă, chiar din realitatea marilor metropole: „încep să semene între ele, în toate există oameni grăbiți și oameni singuri”². Octavian Paler recunoaște, cu regret, izolarea individului provocată de marile metropole. În Los Angeles a stat două săptămâni, dar nu și-l putea reprezenta, considerându-se un om „pierdut” și mărturisind cu amărăciune: „Am prea puțină imaginație sau prea multe inhibiții ca să pot fi în apele mele în asemenea orașe în care nu mai ești nici măcar un detaliu”³. Vizitând orașele New York, Boston Washington, Los Angeles, San Francisco a rămas cu același sentiment de tristețe: „Între mine și lumea din jur nu exista nicio punte. Atunci am priceput că într-un mare furnicar de oameni poți să fii mai singur decât în deșert.”⁴

Citatul folosit moto al volumului face parte din opera lui Octavio Paz⁵, *Labirintul singurătății* aflându-se în aceeași tonalitate cu trăirile sufletești transmise în mod generalizat de proza paleriană. În paginile acestui *jurnal* fragmentele de descriere, relatările sau meditațiile sunt întoarceri spre mitologie, iar „drumul capătă, desigur, valențe inițiatice, căci e filtrat nu doar prin sensibilitatea,

² *Ibidem*, p. 193.

³ Daniel Cristea-Enache, *Convorbiri cu Octavian Paler*, București, Editura Corint, 2007, p. 122.

⁴ *Ibidem*, p. 123.

⁵ Octavio Paz (1914-1998), poet și diplomat mexican, autorul volumului *El labirinto de la soledad (Labirintul singurătății)*, 1950, laureant al Premiului Nobel pentru Literatură în 1990, sursa Wikipedia, accesată în 25.09.2017. Fragmentul citat de Octavian Paler din proza scriitorului mexican este un avertisment pentru cunoașterea prin întoarcerea spre sine: „Cine a văzut speranța nu o mai uită. O caută sub toate cerurile și printre toți oamenii și visează că într-o zi o va întâlni din nou, nu știe unde, poate între ai săi.” în vol. Octavian Paler, *Op. cit.*, p. 11.

ci și prin intelectul și erudiția autorului”⁶. Despre călătoriile reale sau imaginare ale scriitorului se menționează în critica de specialitate: „când călătorește, călătorește însoțit de Don Quijote și de Sisif (mituri preferate). Sentimentul dominant este că trăiește la o răspântie a timpurilor și civilizațiilor”⁷.

II. Inițierea prin reflecții solitare, dialoguri, labirinturi imaginare

O altă categorie (*Mitologii subiective*, , *Apărarea lui Galilei*, *Scrisori imaginare*, *Viața pe un peron*, *Polemici cordiale*, *Un om norocos*, *Eul detestabil: o istorie subiectivă a autoportretului*, *Viața ca o coridă*, ,) devine dominată de confesiune, răzbătând un puternic sentiment al solitudinii.

Volumul *Mitologii subiective* (1975), care a atras de la început atenția criticilor literari, a fost scris, după cum mărturisește autorul, într-un decor cu „singurătăți de preistorie” fiind nevoit să se trateze de reumatism pe litoralul românesc, la Eforie Nord, văzând marea în plină iarnă. Panorama hibernală a devenit un avertisment p Capitolele volumului primesc nume mitologice deoarece „autorul-personaj călătorește mai departe, către Elada lui în care realitatea istorică și ficțiunea, mitul și comentariul s-au amestecat...”⁸ Capitolul *Labirintul* se poate considera o pledoarie pentru dragoste și memorie, iar aventura lui Tezeu rămâne ca „un efort de a scălda în lumină misterul labirintului, chiar dacă acest mister rămâne intact”⁹. Un alt personaj elogiat în acest volum este Ulise, despre care autorul mărturisește cu admirație că „sunt lucruri ce nu se

⁶ Radu Pavel Gheo, *O săptămână aztecă*, prefață de la Octavian Paler, *Op. cit.*, p. 7.

⁷ Eugen Simion (coord.). *Dicționarul General al Literaturii Române*, articol semnat [M.I.], București, Editura Universul Enciclopedic, 2006, p. 19.

⁸ Daniel Cristea-Enache, *Melancolii eline*, Prefață la vol. Octavian Paler, *Mitologii subiective*, prefață de Daniel Cristea-Enache, ediția a III-a, Iași, Editura Polirom, 2009, p. 7.

⁹ Octavian Paler, *Op. cit.*, p. 43.

lasă cucerite decât cu infinită răbdare a dragostei și a singurătății; astfel și-a cucerit, împotriva zeilor și a fricii de moarte, libertatea de a vorbi despre cosecvență”¹⁰. Reflecțiile scriitorului se completează, atingând aceleași teme, cu rol definitoriu, abordate sub diferite măști, cu vocea proprie diminuată, înregistrând alteritatea, după cum singur mărturisește că în întreg volumul „grecii antici sunt simple pseudonime. În fond, de fiecare dată am vrut să zic «eu însumi»”¹¹, exprimând în același timp mai multe identități. Nuanțele și punctele noi de vedere ale autorului, schimbând mereu perspectiva, au fost remarcate cu subtilitate și profesionalism de criticul Daniel Cristea-Enache: „E un permanent și fascinant joc al măștilor alternante și al identităților coincidente, o asumare a complexităților naturii umane...”¹² Cititorul rămâne captiv dorinței de a elucida raportul dintre frământări și certitudini, frecvent în proza autorului, în ineputabila dorință de a înțelege rostul vieții și al morții, o axă percepută constant în creația scriitorului.

Publicat în 1978, volumul *Apărarea lui Galilei*, „este una dintre cele mai importante cărți ale autorului, una dintre acele cărți care-i definesc profilul, natura dilematică; și este totodată un text ce dă seama, în mod exemplar, de dilemele unei epoci”¹³. Dintre criticii literari¹⁴ care s-au pronunțat asupra acestui volum, doar Virgil Ardelean recunoaște că este o „o carte deschisă multor tâlcuri” și faptul că această carte „se citește cu gândul la altceva. Nici un moment nu l-am avut în vedere pe celebrul învățat”¹⁵. Varianta din 1997, vizibil restructurată, prin reducerea

¹⁰ *Ibidem*, pp. 305-306.

¹¹ *Ibidem*, p. 304.

¹² Daniel Cristea-Enache, *Op. cit.*, p. 6.

¹³ Bianca Burța-Cernat, *Spovedania unui învingător*, prefață la volumul Octavian Paler, *Apărarea lui Galilei*, prefață de Bianca-Burța-Cernat, ediția a III-a, Iași, Editura Polirom, 2009, p. 7.

¹⁴ *Ibidem*, pp. 8-10:

¹⁵ *Ibidem*, p. 10: se face trimitere la articolul publicat de Virgil Ardeleanu în revista „Steaua”, nr.2/februarie 1979, pp. 30-31.

numărului de episoade și prin prezența vizitatorului-istoric în casa din Arcetri unde s-a retras înțeleptul după abjurarea din 1633. Cititorul se poate identifica în persoana acestui vizitator, făcându-se fiecare în parte vinovat de lașitate, contribuind astfel la deplasarea conflictului dinspre interioritatea conștiinței spre realitatea concretă, convins că personajul simbolizează „problema fiecărui om care se teme”¹⁶ Scriitorul, referindu-se la perioada comunistă, recunoaște că un regim totalitar a provocat atâtea dileme, iar soluțiile propuse s-au dovedit inevitabil păguboase. Varianta aleasă de el a fost diferită de soluția (mistică) a credinței¹⁷ propusă de Nicolae Steinhardt în *Jurnalul fericirii*. A fost varianta rezistenței prin cultură, o variantă solitară, folosind masca personajelor, după cum precizează în *Convorbirile* lui Daniel Cristea-Enache că „m-am mărturisit, indirect, în *Apărarea lui Galilei*”¹⁸.

Structurat sub forma unor scrisori adresate diferitelor personaje, folosind un „limbaj esopic”¹⁹ volumul *Scrisori imaginare* (1979) se poate identifica printr-o dorință apăsătoare de a comunica. Impresionant este eseul *Despre singurătate*, o confesiune a unei stări sufletești pe care o mărturisește cu discreție pentru a nu tulbura liniștea proprie și nici a celor din jur, deoarece *despre adevărata singurătate vorbim doar în șoaptă*. Volumul confirmă ceea ce anticipase Eugen Simion cu câțiva ani înainte despre vocația de moralist a lui Octavian Paler care se confruntă cu „o temă mai abstractă (condiția omului modern) și un

¹⁶ Octavian Paler, *Op. cit.*, p. 196.

¹⁷ N. Steinhardt, *Jurnalul fericirii*, argument de P.S. Justin Hodea Sigheteanul, ediție îngrijită, studiul introductiv, repere bibliografice și indice de Virgil Bulat, note de Virgil Bulat și Virgil Ciomoș, cu *Un dosar al memoriei arestate* de George Ardeleanu, Iași, Editura Polirom, 2008, p. 43: „Pentru a ieși dintr-un univers concentraționar - și nu e neaparat nevoie să fie un lagăr, o temniță ori o altă formă de încarcerare; teoria se aplică oricărui tip de produs al totalitarismului - există soluția mistică a credinței.”

¹⁸ Daniel Cristea-Enache, *op. cit.*, p. 178.

¹⁹ Vezi *Ibidem*, p. 284.

număr de idei legate de ea: frica, reclusiunea – ca soluție de existență – culpabilizarea individului, represiunea, solidaritatea umană²⁰.

În scrierea romanului *Viața pe un peron* (1981), la fel ca în cazul eseului *Apărarea lui Galilei*, scriitorul abordează tehnica parabolei, personajul „vorbește în pustiu, într-un gol devastator, unde totul e nisip, simbol al neantului și al morții”²¹. Cu un fir narativ simplu, dominat de meditații filosofice și autoexplorări romanul surprinde prin idei sugerate aluziv și devine o meditație amplă asupra destinului uman, înscriindu-se „în tradiția literaturii existențialiste și absurde”²². Scriitorul include în acest roman „una din marile probleme contemporane: nevoia de comunicare, văzută sub dublul aspect, moral și intelectual”²³. Al doilea roman al scriitorului, *Un om norocos* (1984), valorifică motivul oglinzii, cu rolul de a multiplica, a generaliza coșmarul, titlul fiind unul cu sens ironic. Personajul principal, un sculptor fără vocație se află în captivitatea coșmarului, iar personajele cu identități ascunse și cu nume de împrumut pot fi niște proiecții ale unui „eu zdruncinat”.

Volumul în care tema *singurătății* este reluată într-o manieră mai amplă, *Polemici cordiale* (1983), impresionează prin stilul sobru al eseurilor structurate sub forma scrisorilor, discursurilor și convorbirilor imaginare. Interesantă este „scrisoarea” *Artistul și arborele universului* în care este delimitată teoretic singurătatea voită (care te apropie de tine însuși, dăruie și e foarte aproape de un început) de singurătatea impusă (care te îndepărtează de alții, frustrează, este aproape de un sfârșit) ajungând la

²⁰ Eugen Simion, *Scriitori români de azi*, III, București, Cartea Românească, 1984, p. 524.

²¹ Mircea Iorgulescu, *Prezent*, București, Cartea Românească, 1985, p. 132.

²² Ion Pop (coord.), *Dicționar analitic de opere literare românești*, (A-M), (N-Z), coordonare și revizie științifică: Ion Pop, Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință, 2007, p. 1080.

²³ Mircea Iorgulescu, *op. cit.*, p 133.

concluzia că: „tot ce poate face cineva căruia destinul îi impune singurătatea e să nu se lase domesticit de ea”²⁴. Pledoaria susține intenția de a înțelege și aprecia singurătatea artistului, una contradictorie, și povară (blestem), și ogor (loc de muncă), iar rostul singurătății unui artist este de „treaptă spre o solidaritate mai adâncă”²⁵.

Periplul imaginar al scriitorului din volumul *Un muzeu în labirint* (1986) a constituit o fascinantă pledoarie pentru artă. Volumul a apărut în 1986, iar după aproape două decenii numele i-a fost schimbat în *Eul detestabil. O istorie subiectivă a autoportretului*. Picturile analizate sunt în general autoportrete, uneori scriitorul fiind impresionat de un detaliu al decorului sau de expresivitatea unui personaj pictural. Fascinat de valoarea lucrărilor de artă cu subiectul *autoportret*, completează impresionante reflecții despre talent, creație, curente culturale, adăugând observații despre starea sufletească a creatorului de frumos, cu ascensiuni și coborâri în comentariile publice, doar persoana pictorului/ artistului rămânând numai ea (trimitere la o parte componentă a titlului *eul detestabil*) cea care poate fi detestată, care se poate situa sub așteptări, opera fiind situată la un alt nivel. Scriitorul este convins că valoarea artistică a unei picturi rezistă în timp tocmai prin talentul creatorului de artă. Volumul debutează cu un studiu despre *narcisism*, urmărind opinii în funcție de marile curente ideologice din evoluția omenirii, ajungând la concluzia fermă că trebuie evitată prejudecata că Narcis se iubește ca un egolatriu cu scopul de a feri ideea de autoportret de suspiciuni tulburi.²⁶ Pasul spre autoportret, după opinia lui Octavian Paler, a fost făcut de Albrecht Dürer discret, în timp, cu răbdare și

²⁴ Octavian Paler, *Polemici cordiale*, prefață de Nicoleta Sălcudeanu, ediția a II-a, Iași, Editura Polirom, 2008, p. 128.

²⁵ *Ibidem*, p. 132.

²⁶ Idem, *Eul detestabil. O istorie subiectivă a autoportretului*, ediția a II-a, Iași, Editura Polirom, 2010, p. 12.

încredere, din planul secund, înaintând, fără să atragă atenția asupra sa, doar după ce s-a obișnuit cu provocările oglinzii. Amintind de primul autoportret al pictorului e convins că reprezintă: „un moment de răspântie în istoria artei acum. Viața interioară triumfă, în sfârșit, în pictură”²⁷. La Pontormo (Jacopo Carrucci sau Jacopo da Pontormo, pictor italian, 1494-1557) remarcă izolarea voită, sugerată în autoportretul său: „stă în singurătatea lui ca pe o insulă”²⁸. Iar pentru unul dintre autoportretele lui Rembrandt remarcă: „E singur și în viață, și în pictură. Ce mai poate spera? Poate că nimic nu-l mai sperie acum, de aceea e pregătit să accepte noaptea pe care a invocat-o mereu...”²⁹ conștient că singurătatea impusă sau voită își lasă puternice amprente asupra personalității omului de artă, dar și asupra creației sale, Octavian Paler trăiește personal nenumărate astfel de experiențe, iar solitudinea din viața personală se resimte uneori mai voalat, alteori mai pregnant în scrierile sale.

Considerat un bildungsroman, potrivit criticii de specialitate: „Din evocările «mărturisitorului» se conturează portretul sintetic al unui «om de răspântie» care, cu fiecare nouă scriere, se îndepărtează de orizontul-matcă, trădând «discreția arhaică» a universului copilăriei”³⁰, volumul *Viața ca o coridă* (1987) face trimitere prin titlu și prin tematică la romanul lui Marin Preda, *Viața ca o pradă*. Titlul include cuvântul *coridă*, iar acest concept este „tratată când în registru metaforic, când în termeni de evidență mentalitară”³¹. Eseul debutează cu rememorarea unor momente petrecute la mare, într-o

²⁷ *Ibidem*, p. 15.

²⁸ *Ibidem*, p. 69.

²⁹ *Ibidem*, p. 113.

³⁰ Mircea Zăciu, Marian Papahagi, Aurel Sasu (coordonatori). *Dicționarul Scriitorilor Români (M-Q)*, București, Editura Albatros, 2001, p. 563.

³¹ Cosmin Ciotloș, *Regulamentul Organic*, prefață la Octavian Paler, *Viața ca o coridă*, prefață de Cosmin Ciotloș, ediția a II-a, Iași, Editura Polirom, 2009, p. 10.

notă de tristețe, conștient că trecerea iremediabilă a timpului a redus mult strâmtul cerc al prietenilor. Tot mai acută este resimțită astfel singurătatea, soluția salvatoare fiind inventarea un interlocutor, făcând astfel analogie la cugetări populare.³² Motivul invocării unui interlocutor este, după cum mărturisește autorul, dorința de a evita o apăsare sufletească: „Căci nimeni nu e, se pare, atât de singur încât să stea de vorbă cu sine, despre sine, fără să resimtă asta ca o suferință”³³. Varianta aleasă este de a-și imagina un interlocutor, un profesor de limbi clasice, întâlnit la anticariatul de la care își cumpărase broșura cu regulamentul comentat al coridelor și „deghizat sub nobilul cognomen Cicero îi va deveni nu numai prieten, dar și, de la un moment încolo, un foarte docil rezoner”³⁴. Impresionantul eseu cu puternică amprentă memorialistică cuprinde în paginile sale reflecții asupra singurătății eroului luptei în arenă, dar și asupra destinului autorului. Matadorii descriși în ritualuri tradiționale înfruntă individual provocările impuse printr-o coridă, dovedind curaj pe care scriitorul îl numește în alte împrejurări „arta de a-ți fi frică fără ca asta să se vadă”³⁵. Întâmpinat cu urarea *șansă*, toreadorul cu buzele strânse „e singur, întruchipând în costumul său țesut cu fire de argint și curajul, și teama”³⁶. Momentele de maximă tensiune trăite de toreador nu-i dau răgaz să se analizeze, nu are timp de amintiri, deoarece trăiește cu intensitate prezentul, „rămas singur cu primejdia, cu amenințările, cu

³² Octavian Paler, *Op. cit.*, p. 23: „O vorbă veche pretinde că Dumnezeu a creat omul pentru ca omul să îi spună povești. Bănuiesc că această vorbă cu tâlc a fost născocită de un solitar care, dându-i, aparent, lui Dumnezeu o justificare, si-a creat sieși un alibi. Fiindcă n-avea cui să-i spună poveștile sale, s-a hotărât să-și imagineze un interlocutor.”

³³ *Ibidem.*

³⁴ *Ibidem*, p. 6.

³⁵ *Ibidem*, p. 519.

³⁶ *Ibidem*, p. 472.

norocul sau nenorocul său”³⁷. În acest eseu scriitorul identifică singurătatea manifestată în sufletul toreadorului, singurătatea taurului împotriva căruia s-au unit spectatori, toreadorul, picadorii și banderilierii, iar „în mijlocul celor care îi doresc moartea, el e singur, îngrozitor de singur”³⁸. Dominantă este în eseu singurătatea scriitorului (cel care scrie despre confruntarea dintre cei doi în spectacolul de coridă) prezentată cu o altă durată, deși la fel de chinuitoare. Scriitorul își *studiază și analizează* singurătatea, vorbește singur, se înstrăinează de propriul chip. Urmărind firul epic se poate constata că prezentarea detaliilor despre coridă rămâne doar un pretext pentru scriitor pentru a detalia dimensiunile singurătății, care prin alteritate devin dimensiunile singurătății omului modern.

Inițierea în singurătate pare să-și contureze premisele încă din copilărie. Firea tăcută a mamei îi dau prilejul familiarizării cu spiritul introvertit: „Mama privește grâul în tăcere. Poartă o pălărie de pai, înnegrită de ploii, cu șnurul trecut sub bărbie, și are obișnuita ei expresie gravă, pe care nimeni n-o tulbură și nimic n-o îndulcește. Își acoperă gura cu palma, simbolic parcă. Mama a tăcut mai mult decât a vorbit. De câte ori mă gândesc la ea, îi aud întâi tăcerea, abia apoi îi revăd chipul. Nu cred că mi-a dat mai mult de trei sfaturi în toată viața. Și toate aveau același înțeles: să fac numai ce se cuvine”³⁹. Tatăl scriitorului, deși era „un om care glumea fără răutate, fără să ofenseze, care nu se amesteca în nici o ceartă și rămânea în toate împrejurările, cald și îngăduitor”⁴⁰ a rămas *tăcut* la publicarea primei poezii a fiului și la audierea primului reportaj al acestuia transmis pe postul radio. Copilăria, după cum mărturisește scriitorul, s-a manifestat în *singurul paradis de pe lumea aceasta*,

³⁷ *Ibidem*, p. 101.

³⁸ *Ibidem*, p. 89.

³⁹ *Ibidem*, p. 491.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 484.

deoarece „eu am copilărit într-un mit”⁴¹. Simplitatea decorului sporește farmecul mirificului univers rural și constituie premise ale manifestărilor solitare: „Dimineața, până ce soarele se ridica deasupra mărului de lângă fântână și deasupra porții înalte, curtea era întunecată. Atunci, părea plină de pericole. Mă temeam să ies și s-o văd așa. Dar după ce trecea momentul zgomotos al redeșteptării satului din liniștea nopții și se așternea liniștea mai adâncă, de după plecarea oamenilor în câmp, iar soarele năvălea orbitor peste coroana mărului, întreaga noastră curte se umplea de lumină. Mă așezam pe trepte și stăteam acolo, convins că nimeni nu-mi putea face nici un rău câtă vreme mă bătea soarele.”⁴² Curiozitatea copilului pentru ceea ce era *dincolo* se concretiza prin evadarea în liniștea însoțită a cimitirului, fără a-l percepe ca pe un loc al tristeții, fără a ști nimic despre moarte. Mai târziu scriitorul înțelegea semnificația răsăritului de soare în satul natal: „pe ulița pe care m-am născut soarele răsărea parcă anume deasupra unui cimitir pentru a lumina întâi memoria”⁴³. Anii de școală au favorizat izolarea copilului desprins timpuriu din mediul familial: „Puteam foarte bine să explic singurătatea prin situația în care mă găseam. Eram într-o clasă cu băieți aflați, în general mult peste nivelul meu social. Asta nu mă putea lăsa nepăsător. Practic, atunci am înțeles că eu mă născusem în partea de jos a inegalității. De aici au apărut două sentimente contradictorii. Pe de o parte, invidia, pe de alta, mândria de a fi ceea ce sunt numai prin puterile mele”⁴⁴. Adolescența, după cum mărturisește scriitorul, este marcată de conturarea unui portret solitar, pasionat de lectură, înrobuit de dorința de a citi cât mai repede cărțile împrumutate de la bibliotecă: „Atunci a început cea bizară experiență care a făcut din mine, la o vârstă destul

⁴¹ *Ibidem*, p. 145.

⁴² *Ibidem*.

⁴³ *Ibidem*, p. 486.

⁴⁴ *Ibidem*, pp. 221-222.

de fragedă, un ascet, retras într-o cochilie cu cărțile sale, și datorită căreia mi-am petrecut cei mai frumoși ani ai adolescenței, împotriva firii, între patru pereți”⁴⁵. Păreră este confirmată de critica specializată: „om de munte, Octavian Paler are în el o îndârjire de ascet laic și spiritul lui e mesianic”⁴⁶. În alte situații autocritica referitoare la izolare devine mai severă, asemănându-se cu un „pustnic ratat”⁴⁷. Nici tinerețea nu este scutită de o aspră autocritică, numindu-se deseori „solitar sălbatec”, iar din registru animalier „greiere-lichen”, „termite”⁴⁸, „lup singuratec”, o amestecătură de „lup și animal domestic”. Maturitatea îl determină să conștientizeze tot mai mult neajunsurile singurătății în care s-a adâncit: „am crezut într-o vreme că singurătatea a ars, ca în vis, o parte din pădurile mele și că m-am trezit când ravagiile erau clare, nu mai era nimic de făcut. Mă tem, însă, că n-aș putea învinui pe nimeni pentru partea mea de singurătate și că sunt unicul ei artizan”⁴⁹. Vocația de scriitor îi oferă

⁴⁵ *Ibidem*, pp. 286-287.

⁴⁶ Eugen Simion, *Op. cit.*, 4, p. 515.

⁴⁷ Octavian Paler, *Op. cit.*, p. 278: „A existat în adolescența mea o perioadă în care am semănat cu unul din acei pustnici ratați, care n-au curajul să se închidă într-o grotă, departe de lume; se închid într-o cameră, de unde se aude toată larma orașului; și care n-au tăria să stingă în ei orice pasiune; se mulțumesc să-și aleagă o pasiune comodă”.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 226: Am senzația că singurătatea lucrează ca acele termite, pătrunde în obiecte și le macină fără să vad, le îmbolnăvește. Totul păstrează un aspect normal, forma obișnuită, dar mă surprind că mă învârt prin cameră prudent, că spionez lucrurile din jurul meu, nu umblu oare într-o lume aparentă? și mă mișc cu grijă, pentru a nu risca. Apoi, descopăr că tocmai această prudentă face treaba termitelor”.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 221, scriitorul face aluzie la un incendiu perceput cu naivitate în copilărie, conștientizând doar efectul devastatorului eveniment: „Într-o noapte din copilărie, m-am trezit auzind țipete și m-am speriat. În ferestrele casei luceau vâlvătăile unui foc uriaș, iar pe uliță se vedea ca ziua. M-am ghemuit în pat, înfricoșat de lumina violentă care lingea amenințător geamurile și, convins că visam, am

posibilitatea de a analiza și conștientiza starea sufletească a omului introvertit: „Probabil, orice scriitor suportă două presiuni contrarii când se așază la masa lui de lucru. Una care îl împinge să fie singur cu obsesiile sale, alta care-l silește să vorbească despre singurătatea lui; una care-l îndeamnă să închidă ușa, alta care-l face să-și descrie acest refugiu. E în același timp discret și impudic. Fuge și îi caută pe cei de care fuge. Mă tem totuși că dintr-o singurătate idealizată sunt foarte puține șanse să ieși. Îți înalți tu însuți, din ce în ce mai sus, zidurile pe care ar trebui să le escaladezi. Îți faci mai suportabilă singurătatea, instalându-te însă în ea mai durabil. De aceea mă feresc să fiu mulțumit de discreția mea. Din păcate, nu știu să le spun oamenilor pe care îi iubesc cât de mult îi iubesc. Îmi ascund, dintr-o proastă pudoare, ori din timiditate, ori din mândrie rău înțeleasă, ori din toate aceste motive la un loc, nevoia mea dureroasă de ei, recunoștința pentru tot ce mi-au dat, regretele pentru tot ce nu le-am dat eu. Aici este adevărata mea sălbăticie. Cea mai gravă. Cea mai tristă.”⁵⁰ Ideea singurătății se resimte ca un motiv recurent în scrierile din anii maturității și mai pregnant prezent în eseurile din anii senectuții, deseori camuflată în dorința autorului de comunicare prin intervenții, confesiuni și dialoguri.

Finalul volumului ne asigură că interlocutorul e doar o amintire, strategie salvatoare a scriitorului, pentru a nu fi singur în vacarmul coridelor, o strategie de alteritate. Autorul este încercat de un regret, întrebându-se : „Nu cumva am fost, totuși, prea vanitos când am crezut că mă pot măsura cu măsura toreadorilor? Într-o coridă totul se țese cu trei fire de cânepă, Răul, Iubirea și Moartea. [...] Pe când într-o viață firele sunt mai multe și uneori se încălcesc până la confuzie”⁵¹. Complexitatea acestui volum

adormit din nou. Dimineața am zărit pădurea arsă, neagră, ca o rană urâtă și întinsă pe toată coasta Secii.”

⁵⁰ *Ibidem*, pp. 226-227.

⁵¹ *Ibidem*, p. 536.

amplu este anticipată de titlu prin asocierea inedită a vieții cu o coridă, susținută de diversitatea temelor de reflecție, nu numai despre sine, ci despre umanitate în general, dovedind o mobilitate intelectuală și confirmată de criticii literari: „Cartea totală a autodefinirii caracterologice și spirituale este, însă, *Viața ca o coridă (1987)*”⁵².

III. Inițierea prin drumul înapoi

Întoarcerea în trecut menție vie starea de singurătate mascată de frământarea spiritului, dar lasă taine nedezlegate. Gândurile autorului sunt de obicei îndreptate spre trecut, nu neaparat spre unul „glorios”, mai degrabă fiind atras de episoadele înfrângerii, iar „privirea întoarsă spre trecut, pentru a-l pune mereu în oglinda strâmtă a prezentului, va condamna gânditorul, în orice societate, la singurătate”⁵³. (*Rugați-vă să nu vă crească aripi, Don Quijote în Est, Vremea întrebărilor, Aventuri solitare*)

Volumul *Rugați-vă să nu vă crească aripi* a fost inițial conceput ca o versiune românească după un volum apărut în 1991 în Franța cuprinzând capitole din *Viața ca o coridă* și *Polemici ciordiale*, ulterior au mai fost adăugate unele capitole. Tristețea scriitorului se resimte în tensiunea ce străbate eseurile acestui volum, iar sursa ar putea fi tocmai acest modern „echivoc al condamnării/acceptării cu indiferență”⁵⁴. Eseul din debutul volumului, care preia și titlul, pare o undă de nedumerire față de societatea contemporană, fie ea chiar din Bruxelles, înstrăinată de cultură, devenită tot mai comercială. Refugiul spre trecut, explicațiile erudite, nu fac altceva decât să-l îndepărteze pe autor de realitatea imediată, cuprinsă de o indiferență generală precum personajele lui Pieter Brugel cel Bătrân

⁵² Mircea Zaciuc, Marian Papahagi, Aurel Sasu (coordonatori). *Op. cit.*, p. 563.

⁵³ Bogdan-Alexandru Stănescu, *Confesiunile unui semibarbar*, prefață în volumul Octavian Paler, *Rugați-vă să nu vă crească aripi*, prefață de Bogdan-Alexandru Stănescu, ediția a II-a, Iași, Editura Polirom, 2010, p. 10

⁵⁴ *Ibidem*, p. 7.

(1525-1569) din tabloul *Prăbușirea lui Icar*, afundate în nepăsare, neavând timp de compasiune la căderea prea îndrăznețului cuceritor al văzduhului. Octavian Paler și prin acest volum a dovedit prin excelență că este „adeptul unei literaturi confesive sau parabolice, în care dezbateră etică devine esențială”⁵⁵.

Cartea *Don Quijote în Est* este „complexă și foarte nuanțată despre identitatea românească ce, după aproape cinci decenii în care fusese confiscată și fabricată politic, are, în sfârșit, posibilitatea de a fi reflectată de o gândire liberă”⁵⁶. Evenimentele trăite cu frenezie de scriitor sunt raportate la trecut, recurgând compozițional la îmbinarea discursivă dintre „epistolă, confesiune și eseu, în ceea ce s-ar putea numi eseu autobiografic tocmai pentru că preeminența ideilor supune celelalte modalități”⁵⁷. Scriitorul mărturisește alegerea titlului⁵⁸, dar își mărturisește și singurătatea: „mă sperie tot mai mult faptul că mă simt, uneori, înstrăinat într-un oraș unde am trăit o jumătate de veac”⁵⁹.

Volumul *Aventuri solitare* (1996) anticipează singurătatea și o confirmă prin cele trei părți componente: *Jurnal la mare* – surprinde o solitudine maximă a protagonistului, *Contrajurnal la mare* – dominată de contemplația solitară și *Jurnal american* – contactul cu alteritatea radicală a Lumii Noi. În acest volum sunt prezente trei ipostaze ale „aventurierului solitar:

⁵⁵ Aurel Sasu, *Dicționarul bibliografic al literaturii române (M-Z)* DBLR, Pitești, Paralela 45, 2006, p. 272.

⁵⁶ Sanda Cordoș, *O acută radiografie identitară*, prefață la volumul Octavian Paler, *Don Quijote în Est*, prefață Sanda Cordoș, ediția a II-a, Iași, Editura Polirom, 2010, p. 7.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 5.

⁵⁸ Daniel Cristea-Enache, *op. cit.*, p. 139: „Am găsit la Quijote, în schimb, o detașare, o indiferență sau o forță de a ignora ridicolul care mă intriga. Am văzut în «seriozitatea» lui misterioasă, pe care nimeni n-a explicat-o (e «eroică» așa cum susține Unamuno? e a unui «nebun patentat», cum susține Ortega y Gasset?) un fel de model”.

⁵⁹ Octavian Paler, *Op. cit.*, p. 309.

contemplativul deziluzionat și nostalgic, observatorul moralist și estet, martorul implicat”⁶⁰.

IV. Inițierea prin retrăiri nostalgice (întoarcerea spre sine)

În strădania de a contura cât mai clar o posibilă ipoteză despre confruntarea dintre viață și moarte, autorul a păstrat un traseu compozițional relativ linear, recurgând la exemple mitologice umanizate prin decorul, drag scriitorului, spațiului autobiografic. (*Deșertul pentru totdeauna, Autoportret într-o oglindă spartă, Calomnii mitologice*)

Volumul *Deșertul pentru totdeauna* (2001) este „mărturia tulburătoare a unei conștiințe ajunse la capătul propriului pustiu lăuntric”⁶¹. Gândul recurent spre locul natal, spre Lisa e o justificare că „În mintea oricui există un loc, *locul*; numele are o rezonanță personală, dincolo de infinitele posibile trimiteri livrești”⁶². Volumul pare delimitat de două stări de teamă în fața singurătății: prima a scriitorului în copilărie, la înmormântarea bunicului, rămas în grădină, după bucuria de a vedea aerul luminos „am descoperit golul din jurul meu, am constata că eram singur, că nu mai auzeam nici un zgomot din curte, și m-am speriat. Am impresia că atunci am tras prima spaimă din pricina singurătății”⁶³. Finalul volumului surprinde scriitorul înainte de a părăsi locuința cu gândul de a pleca în Italia pentru o intervenție chirurgicală, încercând prin jocul impus să-și alunge frica de singurătate.

⁶⁰ vezi Paul Cernat, *Trei moduri de a fi străin*, prefață la volumul Octavian Paler, *Aventuri solitare. Două jurnale și un contrajurnal*, prefață de Paul Cernat, ediția a II-a, Iași, Editura Polirom, 2008, p. 6.

⁶¹ Dan C. Mihăilescu, *Dincolo de Lisa*, prefață la Octavian Paler, *Deșertul pentru totdeauna*, prefață de Dan C. Mihăilescu, ediția a II-a, Iași, Editura Polirom, 2009, p. 7.

⁶² Irina Petraș, *Literatura română contemporană. O panoramă*, București, Ideea Europeană, 2008, p. 649.

⁶³ Octavian Paler, *Op. cit.*, p. 31.

Frânturile autobiografice sunt niște limite ale mărturisirilor, ele relevă destinul, exemplul explicația introductivă la *Autoportret într-o oglindă spartă* (20040, îl însoțesc, indiferent dacă abordează stilul epistolar sau o variantă de multiplicare în cioburile unei oglinzi sparte, simbolizând o memorie lacunară, încercând să-și explice singurătatea. În acest volum „înțelegerea de sine e mediată de semne, de simboluri și de texte și că se dobândește prin operații succesive de cunoaștere, de volițiune, de evaluare”⁶⁴. Autoanaliza primește dimensiuni amplificate, individualizând etape autobiografice, marcate în mod special de solitudine. Numit de N. Manolescu pentru acest volum „un solitar diletant”⁶⁵, majoritatea scrierilor sale sunt incluse în „*Genurile biograficului*”⁶⁶ Singurătatea fără remediu este posibilitatea ajungerii la sine, cunoașterea prin autoexaminare. Marile ocoluri pentru a ajunge la sine, amintite în *Polemici cordiale*, formează pentru scriitor un labirint al inițierii în singurătate. Cu alte cuvinte, cunoașterea de sine se dobândește în timp, după o îndelungată experiență, după parcurgerea unui traseu inițiativ, incluzând cei doi poli: *aproapele și departele*⁶⁷. Alternativă pentru analiza inițierii în singurătate pare a fi propunerea lui Philippe Lejeune în volumul *Pactul autobiografic*. Astfel se pot identifica în proza paleriană

⁶⁴ Irina Petraș, *Cărți de ieri și de azi. Scriitori contemporani*, Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință, 2007, p. 283.

⁶⁵ Nicolae Manolescu, *Istoria critică a literaturii române. 5 secole de literatură*, Pitești, Paralela 45, 2008, p. 1177.

⁶⁶ Alex Ștefănescu, *Istoria literaturii române contemporane 1941-2000*, București, Editura Mașina de scris, 2005, p. 763: „alături de cele similare ale lui Sainte-Beuve, Șerban Cioculescu, Jorge Luis Borges, Teohar Mihadaș, Valeriu Cristea, Paul Goma, Belu Zibber, Radu Rosetti, Gabriela Melinescu, Petre Pandrea.”

⁶⁷ Vezi Andrei Pleșu, *Parabolele lui Iisus. Adevărul ca poveste*, București, Editura Humanitas, 2017, p. 15: „Pentru a găsi ceea ce cauți, trebuie mai întâi să faci un lung ocol, să te întorci la tine de departe, să faci un drum. «Aproapele» se valorifică numai după o laborioasă experiență a «depărtelui»”.

forme ale pactelor instinctive, asumate, impuse ori căutate. În descrierile, confesiunile sau meditațiile sale scriitorul se întoarce în anii copilărie, mereu înfruntarea dintre trecut și prezent, convins că doar așa prezentul se poate înțelege mai bine. Păstrând legătura sa vitală cu *acasă* într-un mod emoționant, plin de nostalgie, de fapt s-a condamnat la singurătate.

Scrierile lui Octavian Paler au și o altă notă comună deoarece în ele „există o voce multiplicată, un ego ce se diminuează voit, ca să înregistreze alteritatea. Persoana întâi singular nu este rezervată unui anumit narator; prin ea se exprimă, pe rând, diferite identități, proiectate și explorate de un scriitor care știe să asculte. Când interlocutorul lipsește, Octavian Paler și-l creează, dedublându-se și purtând pasionante dialoguri interioare”⁶⁸.

Bibliografie:

Cristea-Enache, Daniel, *Convorbiri cu Octavian Paler*, București, Editura Corint, 2007.

Iorgulescu, Mircea, *Prezent*, București, Cartea Românească, 1985.

Manolescu, Nicolae, *Istoria critică a literaturii române. 5 secole de literatură*, Pitești, Paralela 45, 2008.

Paler, Octavian, *Apărarea lui Galilei*, prefață de Bianca-Burța-Cernat, ediția a III-a, Iași, Editura Polirom, 2009.

Paler, Octavian, *Autoportret într-o oglindă spartă*, prefață de Ion Simuț, ediția a III-a, Iași, Editura Polirom, 2010.

Paler, Octavian, *Aventuri solitare. Două jurnale și un contrajurnal*, prefață de Paul Cernat, ediția a II-a, Iași, Editura Polirom, 2008.

Paler, Octavian, *Caminante. Jurnal (și contrajurnal) mexican*, Prefață de Radu Pavel Gheo, ediția a III-a, Iași, Editura Polirom, 2010.

Paler, Octavian, *Deșertul pentru totdeauna*, Prefață de Dan C. Mihăilescu, ediția a II-a, Iași, Editura Polirom, 2009.

Paler, Octavian, *Don Quijote în Est*, Prefață Sanda Cordoș, ediția a II-a, Iași, Editura Polirom, 2010.

⁶⁸ Daniel Cristea-Enache, *op. cit.* pp. 5-6.

- Paler, Octavian, *Drumuri prin memorie*, Prefață de Antonio Patraș, ediția a III-a, Iași, Editura Polirom, 2009.
- Paler, Octavian, *Eul detestabil. O istorie subiectivă a autoportretului*, ediția a II-a, Iași, Editura Polirom, 2010.
- Paler, Octavian, *Jurnal (și contrajurnal) mexican*, prefață de Radu Pavel Gheo, ediția a III-a, Iași, Editura Polirom, 2010.
- Paler, Octavian, *Mitologii subiective*, prefață de Daniel Cristea-Enache, ediția a III-a, Iași, Editura Polirom, 2009.
- Paler, Octavian, *Polemici cordiale*, prefață de Nicoleta Sălcudeanu, ediția a II-a, Iași, Editura Polirom, 2008.
- Paler, Octavian, *Rugați-vă să nu vă crească aripi*, prefață de Bogdan-Alexandru Stănescu, ediția a II-a, Iași, Editura Polirom, 2010.
- Paler, Octavian, *Un om norocos*, roman, prefață de Mircea Iorgulescu, ediția a II-a, Iași, Editura Polirom, 2008.
- Paler, Octavian, *Viața ca o coridă*, prefață de Cosmin Ciotloș, ediția a II-a, Iași, Editura Polirom, 2009.
- Petraș, Irina, *Cărți de ieri și de azi. Scriitori contemporani*, Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință, 2007.
- Petraș, Irina, *Literatura română contemporană. O panoramă*, București, Ideea Europeană, 2008.
- Pleșu, Andrei, *Parabolele lui Iisus. Adevărul ca poveste*, București, Editura Humanitas, 2017.
- Pop, Ion (coord.), *Dicționar analitic de opere literare românești*, (A-M), (N-Z), coordonare și revizie științifică: Ion Pop, Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință, 2007.
- Sasu, Aurel, *Dicționarul bibliografic al literaturii române (M-Z)* DBLR, Pitești, Paralela 45, 2006.
- Simion, Eugen (coord.), *Dicționarul General al Literaturii Române*, București, Editura Universul Enciclopedic, 2006.
- Simion, Eugen, *Scriitori români de azi*, III, București, Cartea Românească, 1984.
- Steinhard, N., *Jurnalul fericirii*, argument de P.S. Justin Hodea Sigheteanul, ediție îngrijită, studiul introductiv, repere biobibliografice și indice de Virgil Bulat. Note de Virgil Bulat și Virgil Ciomoș, cu *Un dosar al memoriei arestate* de George Ardeleanu, Iași, Editura Polirom, 2008.
- Ștefănescu, Alexandru, *Istoria literaturii române contemporane 1941-2000*, București, Editura Mașina de scris, 2005.

Zaciu, Mircea; Papahagi, Marian; Sasu, Aurel (coordonatori), *Dicționarul Scriitorilor Români (M-Q)*, București, Editura Albatros, 2001.

~~~~~

Maria HOLHOȘ: Doctor în filologie, Membră a Centrului de Cercetare a Imaginarului „Speculum”. Volume de autor: *Basmul – lecturi critice* (2010), *Basmul – momente de referință* (2011). Articole și studii critice în volume colective (*Incursiuni în imaginar*, 2007-2011, 2017; *Educația din perspectiva valorilor. Idei, concepte, modele*, 2013-2017) în periodice culturale și științifice („Annales Universitatis Apulensis. Series Philologica” Alba Iulia, „Journal of romanian literary studies” Târgu Mureș) etc.

Andra Gabriela HOLHOȘ: Membră a Centrului de Cercetare a Imaginarului „Speculum”. Profesor engleză-spaniolă, titular la Liceul cu program sportiv Alba Iulia. A absolvit studiile la Facultatea de Litere Cluj Napoca (2010), studii de master (2012). Articole și studii critice în volume colective (*Incursiuni în imaginar*, 2017; *Educația din perspectiva valorilor. Idei, concepte, modele*, 2014-2017) în periodice culturale și științifice („Annales Universitatis Apulensis. Series Philologica” Alba Iulia, „Journal of romanian literary studies” Târgu Mureș) etc.